

Galeta, Jan

Německý spolkový dům v Šumperku (Deutsches Vereinshaus)

Opuscula historiae artium. 2019, vol. 68, iss. 1, pp. 68-83

ISSN 1211-7390 (print); ISSN 2336-4467 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141532>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Německý spolkový dům v Šumperku (Deutsches Vereinshaus)*

Jan Galeta

I. Cesta ke vzniku Německého spolkového domu

This paper focuses on two aspects relating to the construction of the Deutsches Vereinshaus (the German Club House) in Šumperk (Mährisch Schönberg). (1) It seeks to shed light on the political background of the most important individuals behind the idea for the construction of the club house and to reconstruct the individual steps leading up to the building's construction, including the funding, the choice of lot to build on, and the role of the town in the entire matter. (2) It examines in detail the architectural competition that was held in late 1900 and 1901. The paper discusses the conditions of the competition, the jury's evaluative report (which is an appendix to this paper), individual designs from the competition that have been preserved, and the not altogether direct path from the winning competition project by architect Georg Berger (1856–1930) to the project that was ultimately built.

Keywords: Architecture; historicism; architectural competition; Georg Berger; Šumperk; Mährisch Schönberg; Německý spolkový dům / the German Club House; Deutsches Vereinshaus

Mgr. Jan Galeta

Seminář dějin umění, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / Department of Art History, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno
e-mail: cenis@mail.muni.cz

Okolnostmi, proč v Šumperku vznikl Německý spolkový dům, se už zabývali Franz Harrer, Drahomír Polách či Eva Hudcová,¹ přesto se je pokusím krátce zrekapitulovat a doplnit. Tak jako v jiných městech, kde z iniciativy spolků vznikaly národní domy, byla i v Šumperku hybatelem potřeba zřídit prostory pro spolkovou činnost, a především velký a reprezentativní víceúčelový sál pro společenské události a divadlo. Jiné šumperské sály totiž z různých příčin nevyhovovaly – střešnice zastarala, různé hostince a kavárny nebyly dostatečně reprezentativní a přinášely i další nevýhody a Katolický dům byl roku 1884 vybudován Spolkem katolických tovaryšů a jeho činnost byla s tímto spolkem, a tedy i s německými křesťanskými sociály politicky svázána. To, že se nakonec výsledná budova svým názvem, architektonickým stylem a řečnickými obraty zahalila do hávu národně vyhraněného a stala se „*hradem, který chceme držet coby baštu proti všem nepřítelům našeho národa*“,² je výrazem tehdejší politicky a národnostně složitě situace na Moravě, kdy Němci a Češi spolu hospodářsky, politicky i kulturně soupeřili – bez ohledu na to, že v roce 1900 deklarovalo českou obcovací řeč jen 318 obyvatel Šumperka z celkových 11 636.³

Už roku 1884 se šumperský Střelecký spolek rozhodl, že postaví Německý spolkový dům pro všechny německé spolky z města i okolí.⁴ V čele této akce tehdy stál starosta Friedrich von Tersch (1836–1915) a textilní průmyslník a skladatel Carl von Oberleithner (1828–1889), přičemž když druhý jmenovaný roku 1898 zesnul, odkázal na výstavbu jím prosazované budovy 9 000 zlatých.⁵ Tím se celá záležitost po dlouhé době dala opět do pohybu, Šumperští byli nicméně rozděleni v otázce finanční nákladnosti takové budovy.⁶ Teprve roku 1900 bylo definitivně rozhodnuto spolkový dům postavit, a to poblíž centra města.⁷ Tehdy byl založen spolek Deutsches Vereinshaus, v jehož čele stál ředitel továrny I. Seidl & Comp a od roku 1900 i radní města Moriz Emmer (1841–1904).⁸ Mezi členy spolku patřili přední mužové Šumperka – místopředsdou byl průmyslník a zastupitel Gustav Oberleithner (1871–1945), dále historik Franz Harrer (1869–1951), obchodník Hans Hönig (1854–1926), podnikatel a moravský zemský poslanec Robert Gustav Siegel (1834–1904),⁹ právník Anton Schneeweis,

1 – Znak města na jevištní věži v Komenského ulici, výřez z dobové fotografie. Státní okresní archiv Šumperk

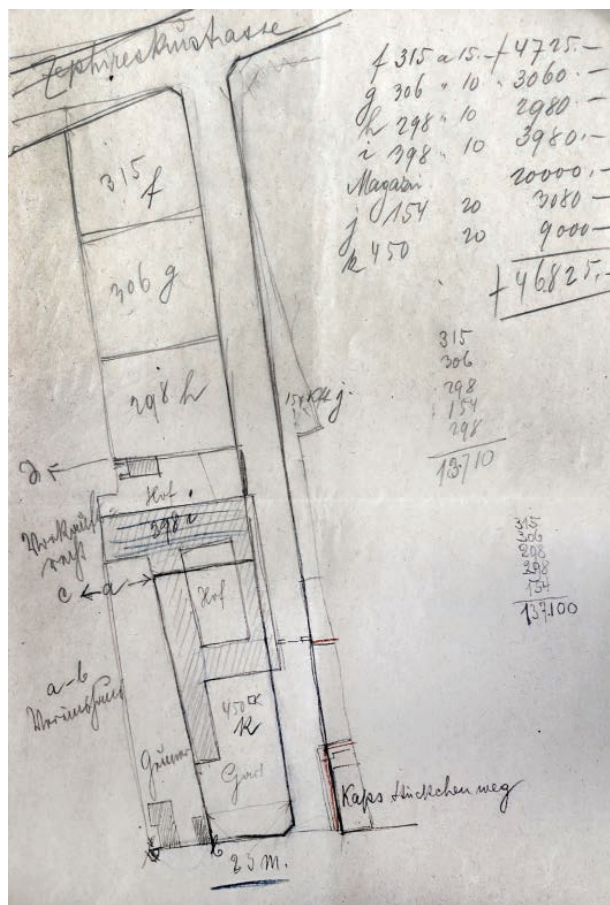
městský pokladník Karl Reichel, ředitel gymnázia a zastupitel Leopold Rotter (1833–1921), zastupitel a pozdější moravský zemský poslanec Viktor Woelhelm (1848–1924), advokát Carl Dittrich, gymnaziální profesor Karl Harra, pivovarník Eduard Hoenig, ředitel měšťanky Josef Lukas a další. Nový spolek se zároveň stal nástupcem Spolku pro výstavbu sálu (Saalbauverein) a převzal i jeho sbírkami získané finance.¹⁰

Důležitá přitom stále byla původní myšlenka domu pro všechny zdejší spolky, které navíc byly mnohdy personálně propojené. Proto se k plánování vyjadřoval Spolek cyklistů (I. Deutsche Radfahrverein, jehož členem byli i Gustav Oberleithner a Wilhelm Czerweny, zapisovatel spolku Deutsches Vereinshaus),¹¹ s pořádáním akcí pro získání prostředků pomáhala místní odbočka Školského spolku (Schulverein, jejím předsedou byl starosta von Tersch),¹² finančně přispět přislíbil také Okrašlovací spolek (Verschönerungsverein, jehož členy byli mnozí významní podporovatelé Německého spolkového domu, např. Hans Hönig, průmyslník Julius Sallmann, soudní rada a zastupitel Hans Raschka ad.)¹³ a podobně. Navíc mělo jít o centrum kultury, vzdělávání a společenských událostí, doplněné ovšem – jak je pro národní domy přelomu století typické – o pohostinství a kavárnu, v plánu byly i další služby, trafika, květinářství, kadeřnictví.¹⁴

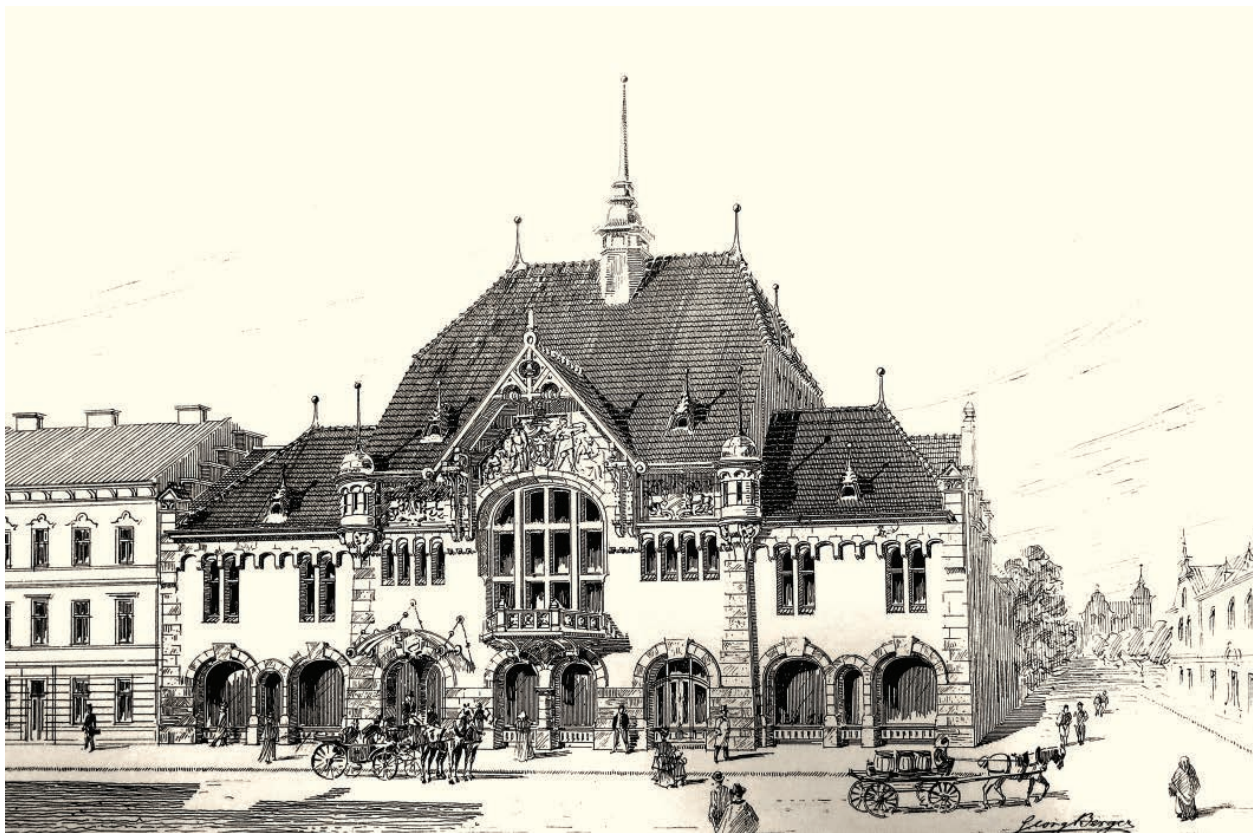
Plánovány byly dva hlavní způsoby zisku financí. Jednak půjčka, jednak veřejná sbírka. Co se druhého týče, pak nedatovaná listina přispívajících obsahuje šedesát čtyři jmen a součet dává částku takřka 16 000 korun. Figurují na ní všichni hlavní zastánci spolku – Moriz Emmer věnoval 2000 korun, po tisícovce pak Gustav i Franz Oberleithnerovi,

Anton Schneeweis, Karl Reichel, Hans Raschka, Karl Müller (nadučitel v Lužici) a městský lékař MUDr. August Hager (1849–1928).¹⁵ Další příspěvky byly postupně zveřejňovány v *Grenzbote des nordwestlichen Mährens* v letech 1901–1902. Většinou menšími částkami v řádu desítek korun přispívali jednotlivci z celé monarchie i z Německa, spolky i různá města. Po pár korunách tak daly třeba tělocvičné spolky z Dortmundu, Harzburgu, Mét, Kostnice i odjinud. Města Frýdlant, Most či korutanský Friesach věnovaly po 10 korunách a podobně mnohá další. Pořádaly se také rozličné akce, například 26. prosince 1901 se konal koncert místního hudebníka a pedagoga Franze Posdiny, paní Ottilie Strobachové a dámského sboru, jehož výtěžek šel na stavbu Německého spolkového domu.¹⁶

Město coby instituce se v celé věci angažovalo tak, že z řad zastupitelů zvolilo tzv. zvláštní komisi vedenou radním Josefem Eschlerem (1844–1936), která měla všechny záležitosti ohledně stavby projednávat. V ní zasedal jako zapisovatel i zastupitel a člen spolku Německého domu Viktor Woelhelm. Tato komise pak 12. června 1900 na schůzi voličů III. volebního sboru předložila své závěry a voliči stavbu odsouhlasili.¹⁷

2 – Stejskalův dvůr s nově navrženou ulicí a parcelami pro výstavbu Německého spolkového domu (dole), nedatovaný náčrtek. Státní okresní archiv Šumperk

3 – Georg Berger, vítězný soutěžní architektonický projekt na Německý spolkový dům, 1901. Perspektivní pohled na hlavní fasádu.

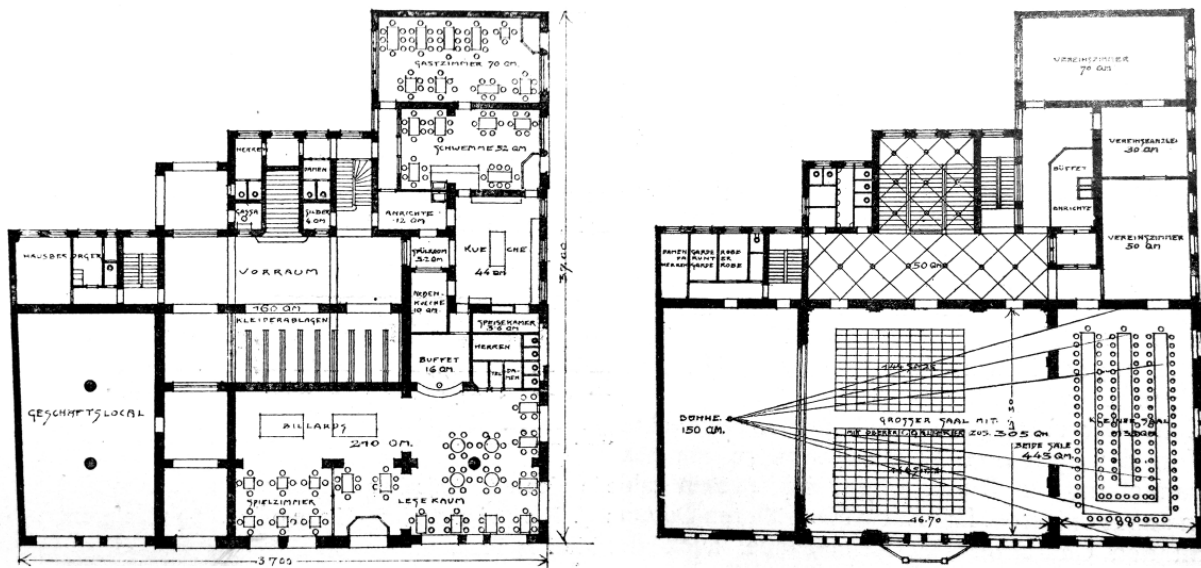
Architektonische Monatshefte VII, 1901, Heft 3

Zvláštní komise ovšem vypracovala seznam podmínek, které si město kladlo. Podle nich měl stavební pozemek, který město zakoupilo, zůstat i nadále v jeho majetku, a to včetně nově postavené budovy. Ta pak musela obsahovat restauraci, a hlavně velký sál vhodný jak pro společenské události, tak pro divadlo, který bude městu umožněno používat. Město si také vyžádalo, že musí schválit stavební plány i jakékoliv pozdější přestavby, na druhou stranu dovolilo ručit svými pozemky za půjčky spolku, který měl být správcem budovy. Ze symbolického hlediska byla podstatná i podmínka, že dům bude po věčné časy užíván jen a pouze v souladu se svým názvem – tedy pro německé akce šumperských měšťanů a jejich hostů.¹⁸ Když se pak v zastupitelstvu města 20. června 1900 o těchto podmínkách hlasovalo, námitky agilně vznášel hlavně Heinrich von Oberleithner (1851–1920), který byl proti celému návrhu, neboť chtěl, aby k výstavbě došlo na střelnici. Po pěti hodinách jednání pak byl návrh přijat.¹⁹

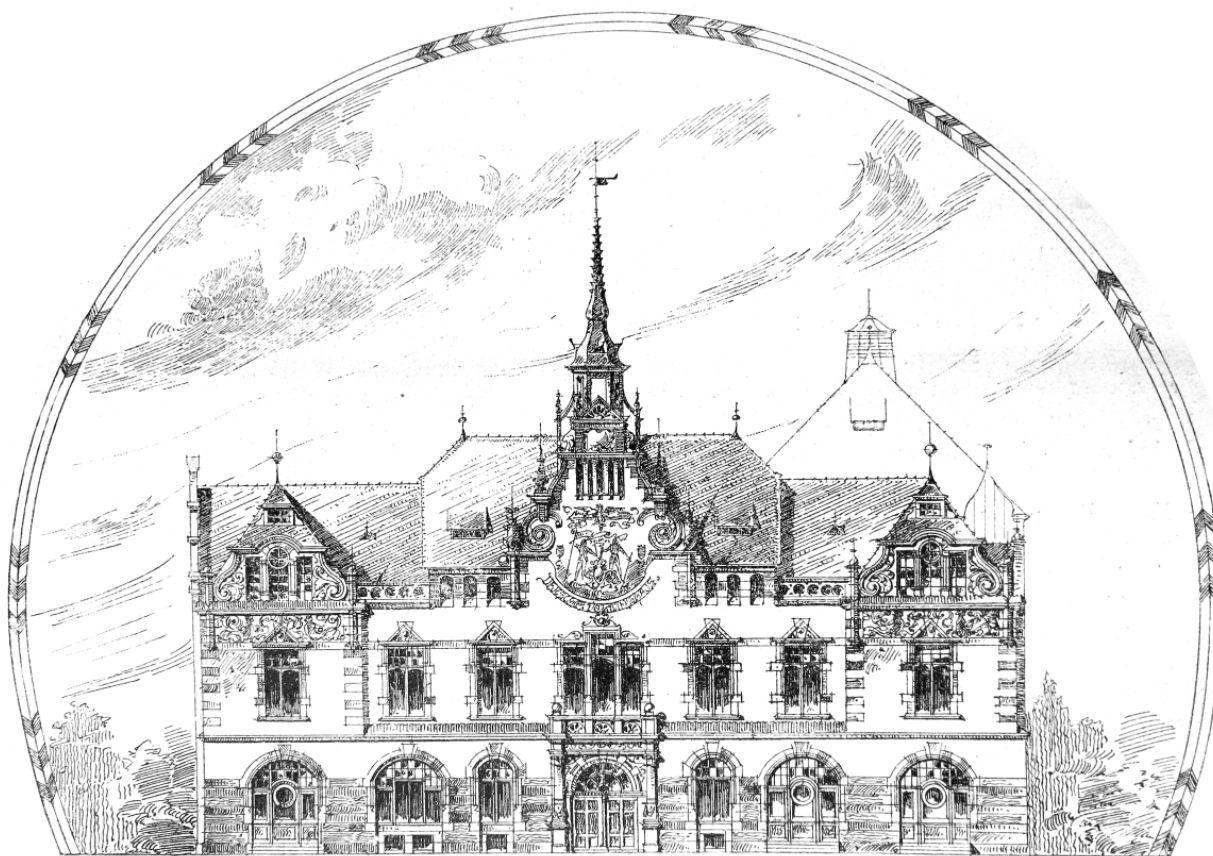
Ze zápisů ze schůzí zastupitelstva, zveřejňovaných v *Grenzbote des nordwestlichen Mährens*, je zřejmé, že diskuse o tom „jak“ a „kde“ zaměstnávaly vedení města po dlouhou dobu. I přes kritické hlasy, které porůznu zaznívaly,²⁰ nakonec ale převážila potřeba sálu a zároveň myšlenka na propagaci německého ducha šumperka. Město, personálně na mnoho způsobů provázané se spolkem Deutsches Vereinshaus, tedy

velmi účinně a různými cestami pomohlo vzniku budovy. Není jasné, zda jej samo dotovalo 15 000 zlatými, jak bylo navrženo,²¹ nicméně 10 000 zlatých poskytla městská spořitelna, tedy instituce rovněž vedená a spravovaná městem.²² S ohledem na tyto skutečnosti můžeme Německý spolkový dům považovat za stavbu vlastně obecní, tedy nejen za národní dům, ale i za dům reprezentační. To byl na druhé straně i záměr samotného spolku Deutsches Vereinshaus a jeho členů (koneckonců na fasádě zadní věže byl ve štuku proveden obří městský znak v ozdobné edikule [obr. 1] a druhý byl ve štítu nárožní věže). Proběhly dokonce různé převody parcel mezi městem a spolkem,²³ avšak v hodnotící zprávě o činnosti města za roky 1900–1903 se k výstavbě budovy píše: „Město se nestalo dlužníkem, ani se nezabývalo ničím jiným, než svými náležitostmi, naopak vyšlo vstříc všeobecným potřebám a nerisikovalo naprosto žádné ztráty, neboť nově postavená budova se stala majetkem městské obce (Eigentum der Stadtgemeinde) a znamenala tak přírůstek kapitálu. Zastupitelstvo schválilo název budovy „Německý spolkový dům“ jako oprávněný i do budoucna, neboť byla vskutku postavena z prostředků německého obyvatelstva.“²⁴

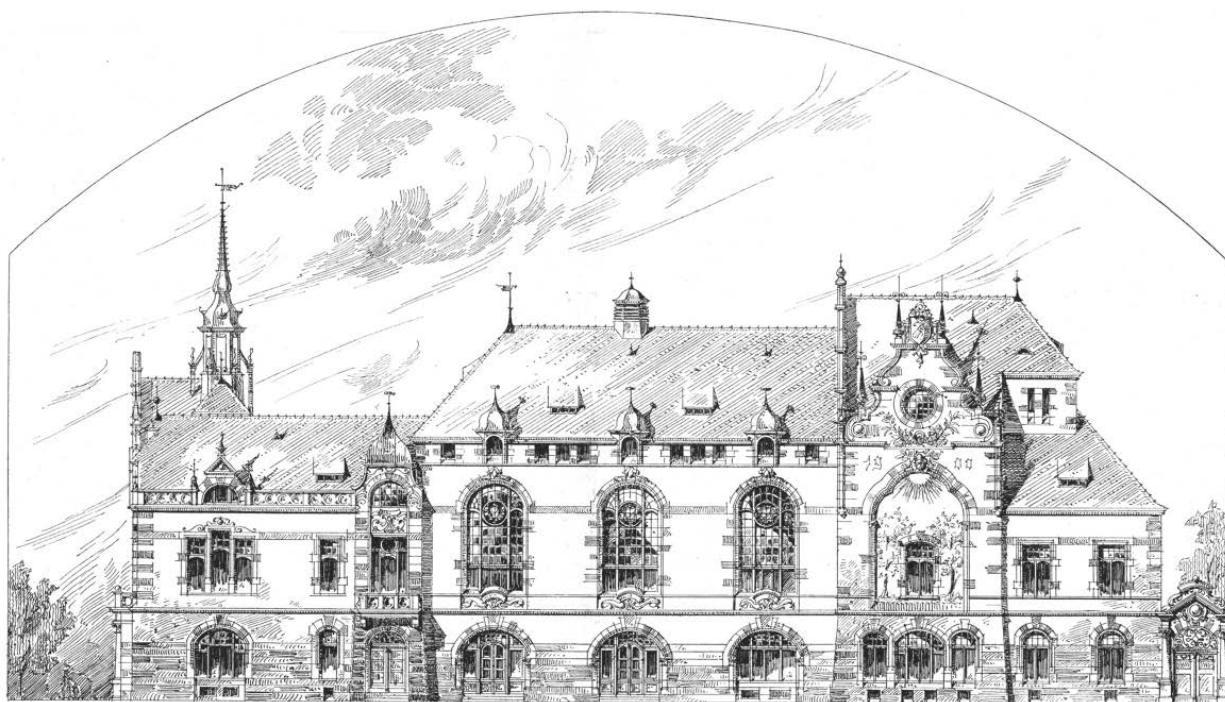
Jak však bylo naznačeno, dokonalá jednotu mezi Šumperany nepanovala. Proti stavbě byl stále Heinrich von Oberleithner, který během všech jednání v městské radě vznášel

4 – Georg Berger, vítězný soutěžní architektonický projekt na Německý spolkový dům, 1901. Půdorysy přízemí a patra. *Architektonische Monatshefte* VII, 1901, Heft 3

5 – Ludwig Tremmel, Hans Glaser, soutěžní architektonický projekt na Německý spolkový dům, 1901. Nárys fasády orientované do Hlavní třídy. *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, Nr. 35

6 – Ludwig Tremmel, Hans Glaser, **soutěžní architektonický projekt na Německý spolkový dům**, 1901.
Nárys fasády orientované do Komenského ulice. *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, Nr. 35

námítky.²⁵ A pro odlišné politické postoje, a hlavně odlišné představy o prioritách směřování města se se stavbou neztožnil ani Spolek katolických tovaryšů ani Sociální demokracie a došlo také na nařčení z antisemitismu.²⁶ Avšak sociální demokraté ani křesťanští sociálové tehdy v rámci obecní politiky v Šumperku nepatřili k hlavním stranám. Otázka tedy zní, které politické síly stavbu prosadily? U figur, které se projevily i ve vysoké zemské politice, jsme o jejich stranické příslušnosti zpraveni dobře.²⁷

Zemřelý donátor výstavby Carl von Oberleithner, starosta Friedrich von Tersch a přímý funkcionář spolku pro výstavbu spolkového domu Robert Gustav Siegel byli v moravském zemském sněmu poslanci za liberální Německou ústavní stranu, která se koncem století proměnila v Německou pokrokovou stranu (první v sedmdesátých letech, druhý v letech 1878–1906, třetí 1892–1902). Když se roku 1906 stal zemským poslancem šumperský zastupitel a další příznivec spolkového domu Viktor Woelhelm, bylo to za Německou lidovou stranu na Moravě, která se vyvinula z Německé nacionální strany. Woelhelm byl už u počátku této strany v roce 1890 a zastával v ní čelní pozici. Zakládající člen spolku německého domu Gustav Oberleithner se potom na přelomu století přiklonil k národovecké Německé radikální straně, roku 1900 byl jejím místopředsedou a figuroval v ní i roku 1901, kdy se proměnila ve Všeněmeckou stranu. Zde s ním kooperoval další kolega ze spolku německého spolkového domu Wilhelm Czerweny.

Mezi těmito příznivci výstavby domu je tedy zřejmá stranická rozrůzněnost, která se však ve skutečnosti stírala nejen na zemské úrovni, kde se liberálové, lidovci i radikálové částečně podporovali,²⁸ ale hlavně na úrovni městské. Zde totiž všichni – von Tersch, Siegel, Woelhelm, Oberleithner, také předseda spolkového domu Moriz Emmer, Eduard Hoenig ad. – spolupracovali v rámci politického Nacionálního spolku německých měšťanů a sedláků (Nationalverein der deutschen Bürger und Bauern).²⁹ Ten sdružoval přední muže Šumperka, mohli bychom říci „crème de la crème“ – skupinu silnou jak ekonomicky, tak politicky, zároveň vzdělanou a kulturní, a hlavně poměrně úzkou. Právě tito lidé chtěli pro své potřeby vystavět spolkový dům, který by vyjádřil jejich (mimo jiné národnostně orientované) názory a postoje. Nepřekvapí proto, že následně tento spolek v Německém spolkovém domě pořádal svá setkání.³⁰

II. Umístění budovy a architektonická soutěž

Parcela vybraná pro stavbu ležela v přední část starého zemědělského komplexu tzv. Stejskalhofu na původním předměstí, u dnešní Hlavní třídy (tehdy Schillerstrasse). Z katastrální mapy z roku 1894³¹ je zřejmé, že ani v této době se ještě město zcela nerozrostlo, jsou však do ní zakresleny i pozdější stavby, včetně Německého spolkového domu, gymnázia (1897), soudu (1907), chlapecké školy za Spolkovým domem (1909)³² či nové radnice (1911), které ukazují

překotný rozvoj na přelomu století. Spolkový dům zde hraje důležitou roli v rámci nově budované výstavné ulice, hlavní městské třídy.

Přehled o parcelách poskytuje krom stabilního katastru také nedatovaný náčrtek z pozůstalosti Franze Harra, pocházející jistě z doby projednávání okolností výstavby mezi spolkem Deutsches Vereinshaus a městem. Zachycuje jak budovy Stejskalova dvora, tak nově navrženou ulici, která měla v rámci rozvoje lokality propojit Schillerstrasse a Zephyreskustrasse (dnes Dr. E. Beneše).³³ [obr. 2] Od počátku se uvažovalo, že budova bude situována na předzahradě dvora, tedy přímo do Schillerstrasse. Proti tomu se však ozval například průmyslník a funkcionář městské spořitelny Josef Halleger s tím, že jde pro město o příliš cenný pozemek a že spolkový dům by měl být samostatně stojící budovou. Proto by podle něj bylo lepší postavit jej až za Stejskalovým dvorem, s fasádou do Zephyreskustrasse. Díky nově plánované ulici by byl snadno dostupný, získal by velkou zahradu a stal by se impulsem pro rozvoj okolí.³⁴ Na to už však bylo pozdě. K par-

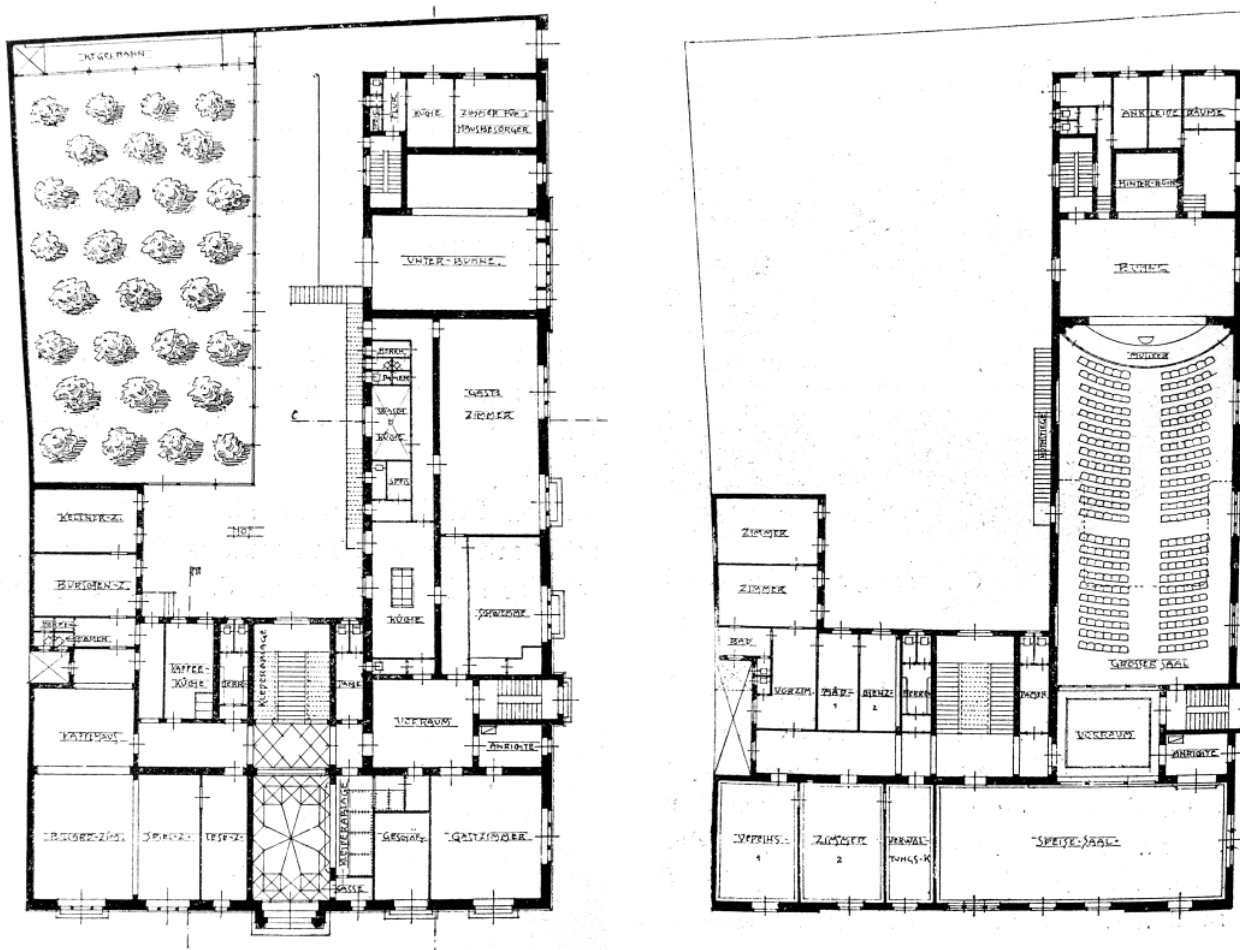
cele Stejskalova dvora byla navíc přikoupena parcela vedlejší, s v podstatě venkovským stavením rodiny Grunnerů, aby bylo pro novou budovu více místa.³⁵

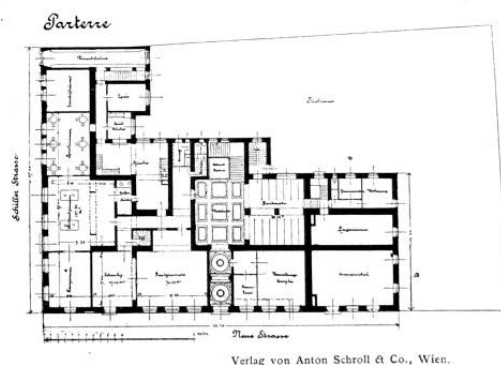
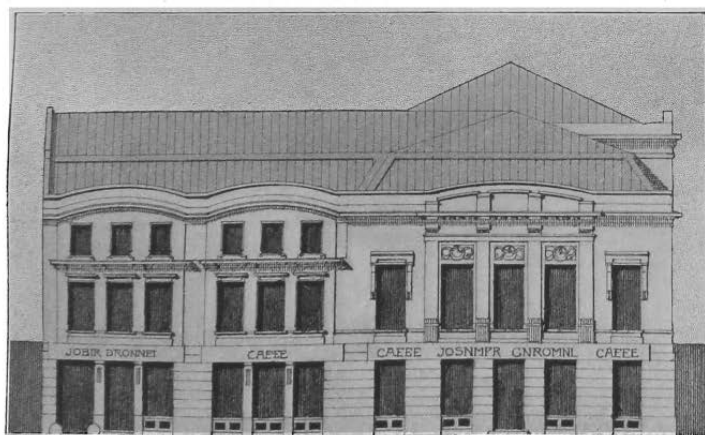
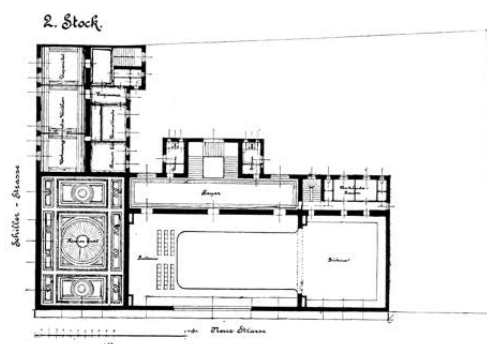
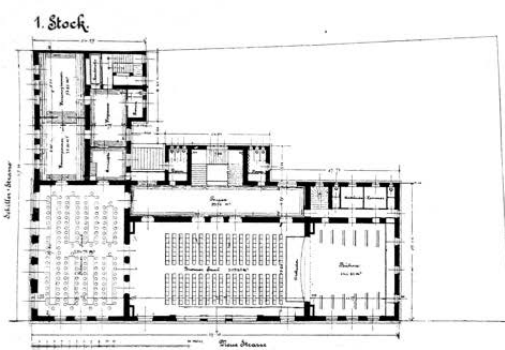
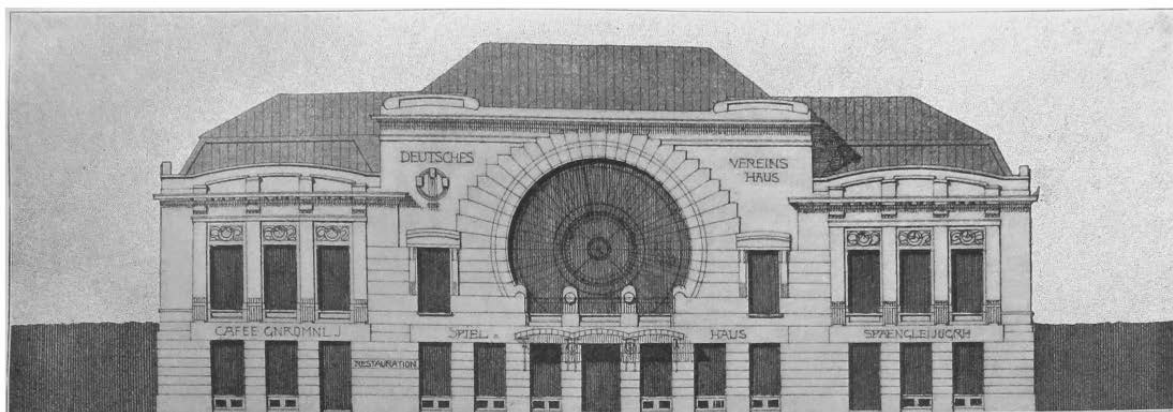
Stavební program, tedy podmínky, které architekti museli bezpodmínečně dodržet, mimo jiné jasně říkal, že „budova má být postavena s hlavním průčelím na stavební čáře cirkazom široké Schillerstrasse a s vedlejším průčelím do nově zamýšlené ulice, která bude 14m široká.“³⁶ V září 1900 se také po volbách sešla komise zastupitelů a rozhodla o nové ulici, nazvané Goethestrasse, která měla mít na návrh Heinricha von Oberleithnera ne 14, ale 16m šířky,³⁷ což se však nevedlo ve skutečnost (dnes má Komenského ulice na šířku cca 13,5–14 m).

Architektonická soutěž byla několikrát oznámena v časopisech *Der Bautechniker* (poprvé 21. září 1900) a v *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereins*, což byla v rámci monarchie velmi rozšířená odborná periodika, a také v *Architektonische Monatshefte*, který vycházel souběžně v Německu a Rakousku-Uhersku.³⁸ Typické je, že podobně jako třeba při soutěži na Německý dům v Brně či v dnes

7 – Ludwig Tremmel, Hans Glaser, soutěžní architektonický projekt na Německý spolkový dům, 1901.

Půdorys přízemí a patra. *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, č. 35

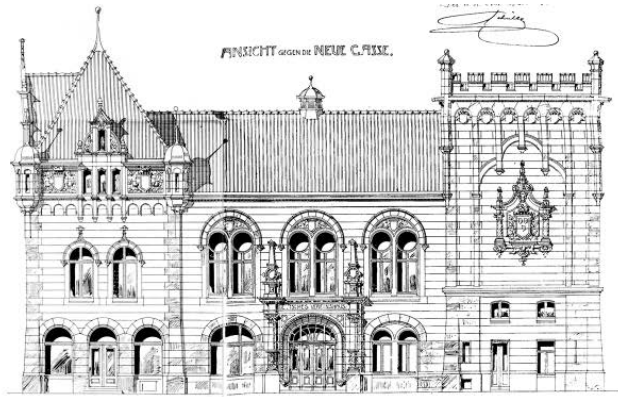
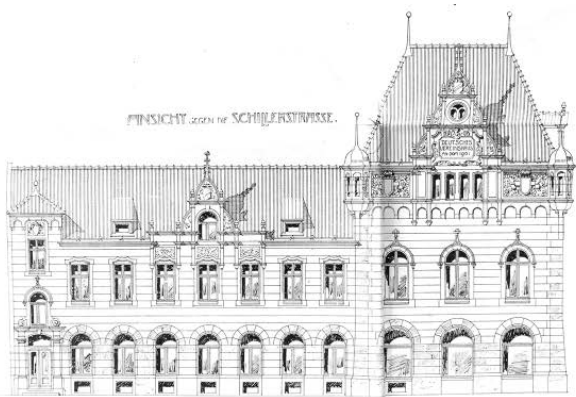

8 – Karl Grünanger, soutěžní architektonický projekt na Německý spolkový dům, 1901. Nárys fasády orientované do Komenského ulice, půdorysy 1. a 2. patra, nárys průčelí do Hlavní třídy, půdorys přízemí. *Der Architekt* VII, 1901

slovinském Celje, byla výzva určena pro „německé architekty“, což bylo na jednu stranu vnímáno jako samozřejmé omezení – na konci století již nebylo možné, aby německý dům navrhoval Čech, jako se to stalo v sedmdesátých letech v Českých Budějovicích,³⁹ na druhou stranu to možnosti soutěže rozšiřovalo za hranice Rakouska-Uherska do celého „německého světa“. Zcela příznačná byla podmínka stavebního programu, že „Charakter stavby coby ‚Německý spolkový dům‘ má být vyjá-

dřen samotným architektonickým slohem“.⁴⁰ Termín odevzdání byl 1. ledna 1901 a architekti měli dodat výkresy situace, půdorysy podlaží, nárysy uličních fasád a podélný a příčný řez.⁴¹ 31. října 1900 pak *Grenzbote* uveřejnily informaci, že soutěžní podmínky si vyžádalo 256 architektů a stavitelů, což bylo opravdu vysoké číslo – například v Brně v roce 1887 při soutěži na Německý dům to bylo 336 zájemců – a činovníci spolku Deutsches Vereinshaus mohli být spokojeni. Už teh-

9 – Georg Berger, projekt Německého spolkového domu, 1901. Výřez plánu s fasádami orientovanými do Hlavní třídy a do Komenského ulice. Státní okresní archiv Šumperk

dy ale alibisticky oznámili, že je možné, že vybraný projekt nebude možno provést. Zároveň bylo zveřejněno, že návrhy budou mimo jiné hodnotit vídeňští odborníci, profesor architektury na tamější akademii Viktor Luntz (1840–1903) a jeho švagr, stavební rada Alexander Wielemans von Monteforte (1843–1911). První z nich byl specialista na středověk a církevní stavby, druhý často využíval neorenesanční a neobarokní formy a proslavil se justičními paláci ve Vídni, Brně a Olomouci.

Koncem prosince spolek Německého spolkového domu informoval, že dorazilo již třináct návrhů⁴² a nakonec se projektů shromáždilo úctyhodných sedmdesát osm, což je opět dosti vysoké číslo, které svědčí o zájmu o soutěž a dává jí prestižní punc. V již zmíněném Brně se nakonec z obdobného počtu zájemců do soutěže skutečně přihlásilo pouze dvacet dva projektů, v Celje pak ve stejné době jako v Šumperku, tedy roku 1900, soutěžilo třicet sedm projektů.⁴³ V lednu byla soutěž ukončena a v souladu s podmínkami, které pro architektonické soutěže určoval Österreichischer Ingenieur- und Architekten-Verein, byly všechny plány vystaveny pro veřejnost, a to ve dvou třídách místního gymnázia.⁴⁴ Do Šumperka přijeli z Vídně architekti Luntz a Wielemans a doplnili porotu dále složenou ze zástupce města, továrníka, radního a předsedy městské stavební komise Ignaze Seidla (1851–1929), zástupců spolku Deutsches Vereinshaus – předsedy Morize Emmera a výše zmiňovaného Gustava Oberleithnera – a z místního odborníka, velkostavitele, zastupitele a také podporovatele spolku Franze Riese. Tito pánové od 8. do 10. ledna 1901 hodnotili projekty, přičemž díky vydanému protokolu můžeme jejich závěry shrnout.⁴⁵ [Příloha]

Soutěžní návrh s heslem „Deutschland, Deutschland über Alles“ odeslaný z Berlína-Charlottenburgu dorazil až 2. ledna, tedy po uzávěrce, a nebyl proto vůbec brán v úvahu. Zásadnější ovšem bylo, že šedesát jedna projektů nedodrželo stavební program, ať už z hlediska rozvržení půdorysu, konstrukce či architektonického pojetí. Tyto byly tedy z posuzování vyloučeny, což dosti omezilo jinak bohatě obesanou

soutěž na sedmáct návrhů. První cenu získal projekt č. 70, druhou č. 18 a třetí č. 55. Čestné ocenění bez finanční odměny pak od poroty získaly za dobré rozvržení půdorysu č. 32, č. 37 a č. 73 a za malebnou architektonickou strukturu č. 9 a č. 58.

Z protokolu porotců se zdá, že byli relativně přísní. Například i v hodnocení vítězného návrhu se objevují strohá slova jako: „Vstup, foyer, šatna a schodiště jsou uspokojující.“⁴⁶ Je otázkou, bylo-li to způsobeno vysokými nároky, či naopak slabšími návrhy. Spolek Deutsches Vereinshaus rovnou rozhodl, že žádný ze tří oceněných projektů není vhodný k realizaci a že je třeba na nich ještě zapracovat. O výsledcích soutěže pak opět informovaly také výše zmíněné odborné časopisy. Autorem návrhu oceněného první cenou byl Georg Berger (1856–1930) z Vídně,⁴⁷ druhou cenu získal stavitel Alfred Hübner z Liberce⁴⁸ a třetí místo obsadila dvojice Oskar Neumanna (1870–1951) a Arthur Baron (1874–1944) z Vídně.⁴⁹

Z těchto tří je znám jen projekt Bergerův (č. 70, šifra „Vierblattklee“), neboť byl uveřejněn v *Architektonische Monatshefte*.⁵⁰ Je to návrh pozoruhodný hned z několika hledisek, předně ovšem tím, jak moc se liší od realizované stavby. Představuje budovu na půdorysu „L“, se symetrickou fasádou do Schillerstrasse. Její výraz určuje především několik dominantních prvků středověkého rizalitu, které zdůrazňují, že se v něm nalézá velký sál. Jde o vysokou a mohutnou střechu s věžičkou, nárožní arkýřové vížky, balkón a velké okno, nad nímž do ulice vybíhá reliéfně dekorovaný štít zakrytý sedlovou střechou s řezbářskými prvky. Spíše než o čistou severskou neorenesanci tu jde o její kombinaci s Heimatstylem. [obr. 3]

Jaké jsou ony další zvláštnosti? Jednak vysoká střecha se zvedá nad sálem (nejspíše měla být krovnicí konstrukce zevnitř otevřená a zdobená), a nikoliv nad jevištěm, kde poměrně nízká střecha nejspíše nemohla vyhovovat složité jevištní technice pro manipulaci s kulisami. Dále boční fasáda do Goethestrasse se zdá takřka bezozdobná, jen se štítem na nároží, její nárys nebyl ani uveřejněn a měla tedy hrát zcela podružnou roli, což je svérázné vypořádání se s požadavkem

stavebního programu. A nakonec, samotný sál je umístěn směrem do rušné Schillerstrasse, což nemá ani jeden ze dvou dalších známých projektů, ani realizovaná budova. Rozvržení půdorysů je velmi úsporné a kompaktní, zastavělo by jen zhruba polovinu pozemku. [obr. 4]

Druhý známý projekt nepatří k oceněným a autoři, dvojice Ludwig Tremmel (1875–1946) a Hans Glaser (1873–1950),⁵¹ jej publikovali ve *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, dalším z vídeňských odborných časopisů. Vzhledem ke zkratkovitosti porotního protokolu je poměrně složité ztotožnit jej s některou ze soutěžních šifer, zdá se však, že by se mohlo jednat o projekt č. 58 „Hort“, kterému bylo vytknuto vedlejší schodiště umístěné v arkýřové věžičce a vlastně i jednoramenné schodiště k sálu označené sice jako originální, leč úzké – oba tyto prvky se na návrhu Tremmela a Glasera nalézají. Hlavní fasáda do Schillerstrasse ve stylu severské neorenesance nepostrádá malebnost, boční průčelí do Goethestrasse pak autoři na rozdíl od Bergera propracovali velmi bohatě. [obr. 5, 6] Sami se k dekoraci průčelí vyjádřili takto: „Fasády budou omítnuty a spoře doplněny polychromovanými ornamenty“ a také, že „usilovali [...] o praktické řešení půdorysu, který by nemrhal místem a dodal exteriéru monumentální podobu“.⁵² Ponechme stranou jejich představy o tom, co je sporá výzdoba, a povšimněme si již výše naznačeného – i toto půdorysné řešení má tvar „L“, ovšem je mnohem protáhlejší, až k okraji parcely, a velký sál má právě směrem do boční Goethestrasse. [obr. 7]

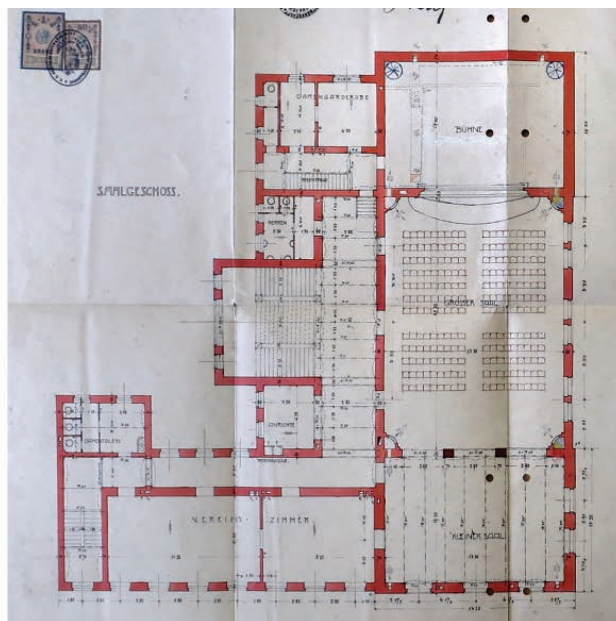
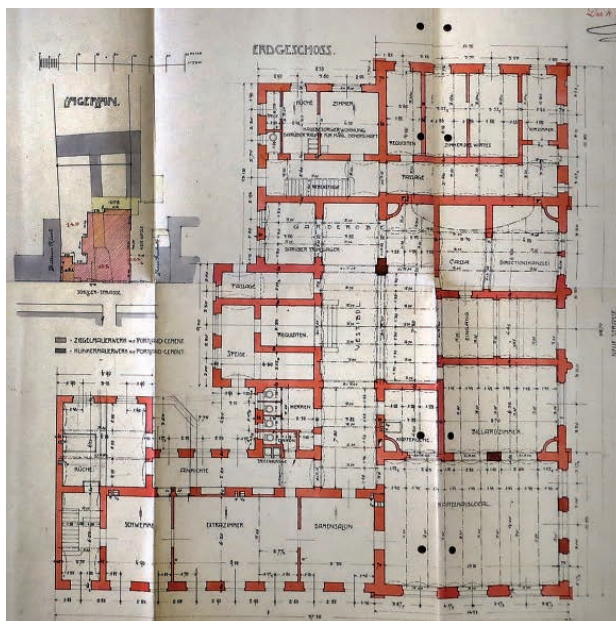
Poslední známý projekt vytvořil Karl Grünanger (1870–1948) z Vídně⁵³ a publikoval jej, bohužel bez jakéhokoliv textového doprovodu, v časopise *Der Architekt*.⁵⁴ [obr. 8] Věren svému školení u Otto Wagnera jej ztvárnil v modernisticky secesních formách, byť velmi střídmych. Fasáda do Schillerstrasse se rozpadá na dvě různě pojaté části, levou člení pravidelný, až činžákový rastr oken, napravo je zdůrazněn malý sál. Svůj um Grünanger rozehrál na průčelí bočním, které se v jeho podání stává tím důležitějším. V symetrickém uspořádání se zde sál projevuje velkorysým, takřka kruhovým oknem a převýšenou střechou, a je zde umístěn i hlavní vchod. Architekt se tak uměleckými i praktickými prostředky pokusil oddělit dvě funkce budovy – kulturně-spolkovou od pohostinské, jak to ostatně učinil o pár let později i jeho spolužák Jan Kotěra u Národního domu v Prostějově. Pokud už u předchozího návrhu byl oříšek, se kterou z šifer jej spojit, zde je to ještě těžší. V časopise *Der Architekt* je označen slovy „užší výběr“, což značí, že byl mezi těmi, které porota posuzovala. Zjevně však nejde ani o jeden z těch, označených v protokolu za modernistické, protože nemá ani věže zmíněné u č. 32, ani terasy, které měl mít návrh č. 73. Vyřazovací metodou pak zůstane v podstatě jediná možnost, a to č. 16, heslo „Blauer Punkt“, jehož strohý popis v protokolu poroty odpovídá – dá se pochopit, že Grünangerovy fasády přišly komisi tradicionalistů nedostačující – ale hlavně: samotná šifra „Modravý bod“ skvěle vystihuje návrh s obřím kruhovým oknem.

Drahomír Polách pak popisuje ještě jeden projekt: „K dispozici máme pouze torzo anonymní práce, jíž dal autor motto ‚Deutschland, Deutschland über Alles‘. Podstatu návrhu tvořil velký sál s jevištěm v pravé části přízemí, který zahrnoval obě navrhovaná nadzemní podlaží a byl osvětlen obrovským, půlkruhově zaklenutým proskleným otvorem, který sahal až ke střešní části. Proti hlavnímu vstupu měl být malý sál a v levé části budovy autor navrhoval prostory kavárny, výčepu, čítárny, herny apod. [...] i zde najdeme celou škálu detailů z historizujících slohů, přičemž z celkového pojetí velmi nesměle vystupují secesionistické prvky.“⁵⁵ Jak však bylo uvedeno výše, tento návrh nebyl do soutěže přijat, neboť došel po termínu. Pavel Zatloukal zmiňuje, že soutěže se účastnil i místní rodák, vídeňský architekt Karl Seidl (1858–1936),⁵⁶ a teoreticky je možné, že se do soutěže mohl přihlásit také Karl Benirschke (1875–1941), další šumperský rodák a v té době stále student u Otto Wagnera, neboť se aktivně zapojil do diskuse o umístění budovy v roce 1899.⁵⁷

Vrátím-li se nyní k výše uvedené formulaci stavebního programu o stylu vhodném pro charakter stavby, je z hodnocení poroty zřejmé, že jím byl myšlen styl tzv. severské či německé neorenesance, použitý koneckonců už u německých národních domů v Brně a Moravské Ostravě a vnímaný v Rakousku-Uhersku i v Německém císařství jako styl čistě německý.⁵⁸ Důkazem je vítězný Bergerův projekt, který tomuto slohu odpovídá a jehož výraz porota označila za „charakteristický“ pro účel budovy.⁵⁹ Celkově se mezi hodnocenými projekty zcela jistě nalézalo alespoň pět v tomto slohu (č. 9, 18, 25, 58, 70), dále dva neobarokní (č. 40 a 55) a tři modernistické či secesní (č. 16, 32, 73). U zbytku se z formulací dá pouze stěžít něco říci o jejich stylové poloze. Ovšem výrazy jako „střízlivé“ či „střídmé“ (u projektu č. 37, 53, 74 a, b) by snad rovněž mohly hovořit pro modernistický slovník. U ostatních můžeme předpokládat eklektické stylové mixy typické pro přelom století. Dá se snad hypoteticky tvrdit, že neogotika se neobjevila, neboť to by zřejmě porotcům stálo za zmínku. Vzhledem k tomu, že porota zkoumala i návrhy neobarokní a secesní, zdá se, že žádný z jednašedesáti nehodnocených projektů nebyl vyřazen jen na základě užitého stylu, ale musel mít závažnější nedostatky.

III. Realizační projekty

Hned po soutěži se stal vítězný projekt terčem různých návrhů k úpravám. Porota shledala vysokou střechu se štítem za „přemrštěnou“ a vhodnou k úpravě.⁶⁰ Dále bylo samotným spolkem za nevhodné označeno umístění jeviště ke stěně sousedního domu a vůbec pozice sálu směrem do rušné Schillerstrasse. Aby se prý projekt mohl provést, musí se půdorys zrcadlově obrátit a otočit o 90°.⁶¹ To samozřejmě znamenalo totální přepracování rozvrhu přízemí a jiné pojetí fasády. V tomto ohledu je vlastně s podivem, že i přes tyto nedostatky Bergerův návrh zvítězil, porota si jich přeci musela být dobře vědoma. Nejspíše ji přesvědčil suverénní umělecký výraz,

10 – Georg Berger, projekt Německého spolkového domu, 1901. Výřez ze dvou plánů – situace a půdorys přízemí, půdorys patra. Státní okresní archiv Šumperk

praktičnost půdorysu, a také vědomí toho, že vlastně žádný projekt zcela nevyhovuje a tak jako tak dojde k přepracování.

Berger přijel 15. ledna 1901 osobně do Šumperka, prohlédl si vystavené návrhy a po diskusi s vedením spolku Deutsches Vereinshaus slíbil, že do měsíce plány předělá podle uvedených připomínek. O zakázku tedy hodně stál, spolku to však nestačilo. Rozhodl se totiž de facto vyhlásit novou vyzvanou soutěž pro autory na prvních třech místech a s čestným uznáním (tedy č. 70, 18, 55, 32, 37 a 73). Členové spolku prý dokonce nakreslili jakési půdorysné schéma, kterého se měli architekti držet a vyzvali je, aby zvláště zapracovali na fasádách – tento apel snad mířil k tomu, aby pracovali v severské neorenesanci. Termín byl poměrně krátký – necelý měsíc, do 20. února.⁶² Není bohužel zřejmé, jestli toto druhé kolo soutěže proběhlo, zprávy o spolkovém domě se v tisku na dobré dva měsíce odmlčely. Je však docela dobře možné, že nikdo kromě Bergera neměl chuť se účastnit, protože právě od něj přišly do Šumperka v druhém dubnovém týdnu přepracované a finální plány, určené už přímo ke schválení úřadům. 30. dubna 1901 pak architekt vypracoval také statické výpočty a technickou zprávu.

Bergerův výsledný projekt je zcela zásadně odlišný od jeho návrhu soutěžního. Nejen formami, ale i prostorově. [obr. 9, 10] Plány uložené dnes ve Státním okresním archivu v Šumperku⁶³ prozrazují, že architekt vyšel vstříc všem požadavkům spolku. Budovu přitom jen nepatrně zvětšil po stránce půdorysné, ale výrazně co se týče plochy, neboť využil i podkroví. Velký sál přemístil z části přiléhající k Schillerstrasse do křídla v boční Goethestrasse, jeho rozlohu sice asi o 70 m² zmenšil na 234 m², ale dal mu vhodnější podélnější

tvář a galerii v patře. Jevišťe naopak zvětšil, a hlavně nad ním nově navrhl věž pro potřebnou jevištní techniku. Nemá smysl vypočítávat všechny rozdíly, nicméně další podstatnou změnou byl přesun hlavního vchodu ze Schillerstrasse do Goethestrasse a tím i nově navržená reprezentativní boční fasáda. Goethestrasse tím pádem nabyla na významu a dostala šanci stát se skutečnou ulicí, a nejen vedlejší prostranstvím. Také architektonický styl se maličko proměnil, z variace na starogermánskou hodovní síň v aluzi na hrad či zámek se dvěma mohutnými věžemi. Co se detailů týče, jde o úžasnou eklektickou směs mnoha stylů – najdeme tu pozdně gotická záclonková okna, štíty na pomezí severské renesance a gotiky, okna v renesanci florentské, manýristické sloupky s „beschlagwerkem“, gotizující fiálu či motiv oslího hřbetu.

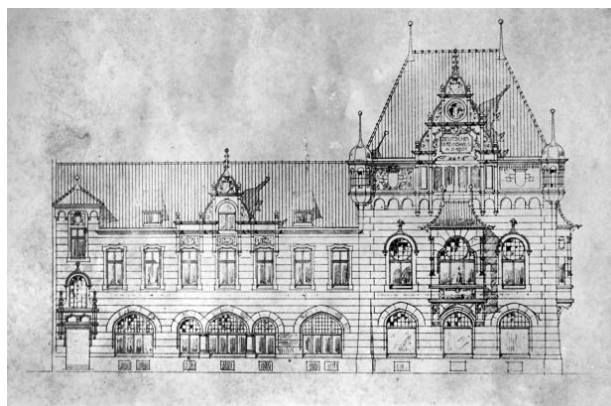
Tyto plány sice byly schváleny všemi potřebnými úřady, přesto se však od realizace liší. Existují totiž ještě dvě další varianty výsledného projektu. První z nich je přímo další Bergerův nárys fasády, zachovaný v podobě fotografie ve Vlastivědném muzeu v Šumperku.⁶⁴ [obr. 11] Na něm jsou na rozdíl od schváleného plánu navrženy na průčelích nárožní věže dva arkýře – ten do Schillerstrasse byl potom i proveden. Na obou nárysech se také zásadně liší podoba otvorů v přízemí Schillerstrasse. Schválená verze má řadu samostatných půlkruhově zaklenutých oken, varianta má pak okna širší, zakončená hrotitým obloukem a v jednom místě sdružená. Právě uspořádání z varianty pak bylo realizováno. Obě tyto verze ještě doplňuje model, vyfocený na pohlednici.⁶⁵ Na něm je jen jeden arkýř, ale okna v přízemí odpovídají variantnímu plánu, a také stříška nad věžičkou na Schillerstrasse oproti výkresům odpovídá tomu, jak byla provedena.

Ještě v jednom podstatném se však všechny popsané varianty liší od výsledné realizace – ve skutečnosti totiž byla průběžná pásová bosáž provedena jen na jevištní věži, a nikoliv na všech fasádách. Tam ji nahradil cihelný obklad, takže ve výsledku získal Německý spolkový dům v Šumperku ještě silnější nádech severské neorenesance.

IV. Závěr

Německý spolkový dům v Šumperku byl otevřen veřejnosti v pátek 26. prosince 1902 a to samozřejmě velmi slavnostně.⁶⁶ Konal se, jak bylo tehdy obvyklé, slavnostní průvod, koncert, divadelní představení a veselice. Z hlediska této studie stojí za to zmínit, že klíče od domu řediteli spolku Morizi Emmerovi slavnostně předal architekt Georg Berger, který přitom prohlásil, že před dvěma lety mělo mnoho architektů plné ruce práce, a že osmdesát se jich účastnilo soutěže. Taktně tedy zamlčel, že hodnoceno jich bylo jen sedmnáct. Zajímavé rovněž je, že klíče byly dekorovány v černé, červené a zlaté, tedy v barvách všenečeských, odvozených od barev říšského znaku. Poté pokračovaly projevy, poněkud pateticky vypjaté, jak se na dobu a událost slušelo. Moriz Emmer řekl, že díky náleží: „muži, který nakreslil plány budovy a všech jejích nespočetných detailů, našemu statečnému architektu Georgu Bergerovi, jeho uměleckému duchu a jeho vybranému vkusu, díky kterým bude dům městu ku okrase.“ Role architekta tedy byla zdůrazněna a oslavena, což jednak vypovídá o dobovém statusu povolání, jednak o vážnosti, již se Berger v Šumperku těšil, a zřejmě také o tom, že se stavbou strávil hodně času – například žádné plány detailů budovy neznáme, možná je Berger řešil přímo na místě s řemeslníky. Emmer koneckonců děkoval také stavební firmě Heinricha Poppa a Ernsta Ullricha (druhý jmenovaný byl i stavbyvedoucím).

Vícekrát během oslav zaznělo přirovnání budovy k pevnosti, Emmer ji třeba viděl jako baštu německého charakteru a osobitosti. Starosta von Tersch ji označil za „klenot města“ a znovu vyzdvihl architekta Bergera. Gustav Oberleithner pak ve své slavnostní zdravici a přípitku na počest novostavby, které pronesl dva dny po otevření na schůzi Turnvereinu, přirovnal novou budovu k chrámu německé písně a slova a pustil se i do jejího popisu. Zanechal také krásné, a samozřejmě naprosto subjektivní, dobové vnímání architektury Německého spolkového domu: „Leží se na hlavní tepně našeho města a samotná jeho úctyhodná rozloha ukazuje, že je významným příspěvkem ke společenskému životu i k dalším osudům města. [...] Bohatě členěná vnější hmota, zdobná různorodost zastřešení i vkusný materiál fasád lemovaných výtvarně pojatou výzdobou ukazují, jakou hodnotu má dům pro zdejší obyvatele. Abych použil výstižného slova, které padlo při slavnostním otevření, je tento dům nejen klenotem v obraze města, ale i v srdcích všech spoluobčanů. Celá stavba s tyčícími se štíty a hřebeny dokáže svými vzhůru pronikajícími liniemi s neodola-

11 – Georg Berger, variantní projekt Německého spolkového domu s arkýři, 1901. Fasáda orientovaná do Hlavní třídy. Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka fotografií a pohlednic

12 – Vitřaž na hlavním schodišti Německého spolkového domu.

Výřez z dobové fotografie. Státní okresní archiv Šumperk

telnou silou uchvátit zrak každého pozorovatele a jako tajemným kouzlem vede jeho pohled nahoru. Gotické rysy našeho domu dávají jasně vědět, že rozhodujícím faktorem při jeho vzniku a stavbě byl německý duch. A konečně, mocná síla zdí, vyložený arkýř, cimbuří korunní římsy, to vše propůjčuje našemu domu strážný a obranný charakter, takže každému pozorovateli je jasné, že náš dům je také hradem, který chceme držet coby baštu proti všem nepřítelům našeho národa.“ Ve svém projevu Oberleithner také popsal dnes již neexistující vitřaž s motivem rytíře, na které se opět nacházel i městský znak, [obr. 12] a zapojil toto zobrazení do svého vyprávění: „Skrze neúnavnou národní práci získáme jistotu, že pokud by jednou nějaký zlý nepřítel bažil po tom, co je nám nejposvátnější, pak se obraz v barevné vitřaži na našem schodišti stane hmatatelnou skutečností, jen místo drakobijce vyzbrojeného kopím nastoupí celý zástup bojovníků, aby bránili klenoty našeho lidu, a nebude mezi nimi chybět ani jeden soukmenovec z našeho kraje.“⁶⁷ Nakonec zmínil i nápis, který se

měl nacházet na „oblouku brány“ a který hlásal: „*der Stadt zur Ehr', dem Deutschtum zu Wehr!*“, tedy zhruba „*Městu ke cti, němectví ku obraně!*“ Podobný nápis se koneckonců nacházel i na fasádě Německého domu v Brně („*Unserer Stadt zur Ehr. Unserem Volksthum zur Wehr*“).

Budovu tedy nadále spravoval Spolek Německého spolkového domu, a ačkoliv již zmíněná hodnotící zpráva o činnosti města za roky 1900–1903 konstatuje, že „*postavením této budovy byla naplněna obecná potřeba, což se prokázalo už během její krátké existence,*“⁶⁸ Eva Hudcová naopak předložila celou řadu důkazů, že dům nebyl plně využíván a oslavné řeči pronášené při jeho otevření se naplnily jen zčásti. Nicméně se i tak stal významnou architektonickou dominantou města a zároveň potřebným kulturním stánkem, byť jej využívala jen určitá část městské populace, tedy měšťané a průmyslníci spojení podobnou politickou liberální a nacionální orientací. Jiné vrstvy obyvatelstva totiž mohly pro společenské události využívat konkurenční nabídky, shodující se více s jejich společenským postavením a názory. Krom již zmíněného Katolického domu z roku 1884 v Johannesgasse (později Krkonošská, dnes neexistující) byl v roce 1903 otevřen Dělnický dům, vybudovaný Sociální demokracií přestavbou staršího objektu na ulici Lessingstrasse (Langrova), kde rovněž vznikl společenský sál. Město tedy nebylo na počátku století rozděleno jen národnostně. V této době již stejně silná hranice vedla také v diferenciaci politických názorů a zdá se, že mezi ony nepřátele, proti kterým měl spolkový dům být pevnou baštou německého ducha, musíme počítat nejen Čechy, ale také sociální demokraty a katolické sociály. O tom, která politická síla hrála v Šumperku prim, svým způsobem vypovídá i mapa města z roku 1911, kde ze třech zmíněných kulturních stánků figuruje v legendě pouze jeden – Deutsches Vereinshaus.⁶⁹

Příloha

Protokoll

Des Preisgerichtes in Angelegenheit der Concurrenz für die Erbauung eines deutschen Vereinshauses in Mähr.-Schönberg. 70

Erstes Zusammentreten der Jury am Dienstag, den 8. Jänner 1901 3 Uhr nachmittags.

Anwesend sind die Herren: Professor Luntz, Baurath v. Wilemans [sic!], Ig. Seidl, Director Emmer, Baumeister Rieß, Gust. Oberleithner. Zum Obmann wurde Herr Dir. Emmer gewählt.

Im Ganzen sind 78 Projecte eingelangt, wovon das Project mit dem Kennwort „Deutschland, Deutschland über Alles“, laut Poststempel Berlin-Charlottenburg am 2. Jänner aufgegeben wurde, daher von der Bewerbung ausgeschlossen werden mußte.

Die Jury gieng sofort in das Studium der in zwei Lehrsälen des Kaiser Franz-Josef-Gymnasium übersichtlich geordnet aufgehängten Projects-Arbeiten ein.

Diese allgemeine Prüfung der Projecte wurde Mittwoch, den 9. und Donnerstag, den 10. Jänner weiter fortgesetzt und ergab, daß 61 Projecte wegen Nichteinhaltung des Programmes, wegen Fehlern in den Grundrissen, wegen Constructions-Mängeln, nicht zum geringsten Theil wegen oft gänzlich unzulänglicher architektonischer Gestaltung und Ausbildung außer Preisbewerbung gesetzt werden mußten.

In die engere Preisbewerbung kamen folgende Projecte:

Nr. 9 Kennwort Rex. Nr. 16 • Blauer Punkt. Nr. 18 2 Heller-marke. Nr. 21 Baldur. Nr. 25 Im Krug zum grünen Krauze. Nr. 30 Neues gestalte, das Alte erhalte. Nr. 32 MalHoch. Nr. 33 Durch (I). Nr. 37 Deutsche Worte hör' ich wieder. Nr. 40 1901. Nr. 53 So. Nr. 55 Prosit Neujahr. Nr. 58 Hort. Nr. 70 4-Kleeblatt. Nr. 73 Margitt. Nr. 74a Klein. 74b Groß.

Aus diesen Projecten wurde einstimmig zuerkannt dem Projecte Nr. 70 „4-Kleeblatt“ der 1. Preis, dem Projecte Nr. 18 „2 Heller Marke“ der 2 Preis, dem Projecte Nr. 55 „Prosit Neujahr“ der 3. Preis.

Außerdem hat die Jury einstimmig beschlossen, den Project 32, 37, 9, 73, 58 belobende Anerkennung auszusprechen und zwar dem Projecte 32 (sehr guter Grundriß) 37, 73 wegen der Grundrißlösunf, 9, 58 wegen malerisch architektonischen Aufbaues.

Motivenbericht.

Nr. 9. Zu bemängeln ist die Dachausmittlung zwischen Gassentract und Saalbau, welche Anordnung des Klimas wegen (sehr reichliche Schneesälle) nicht zu empfehlen ist.

Haupteingänge beengt, die dazwischen liegende Garderobe zu klein. Cafelocal verwinkelt und würde compliciertere Constructionen im Obergeschoß verlangen. Die Lage des Gastzimmers vor dem Speisesaal ist vollkommen unpassend.

Der Saalbau kommt in Außern nicht zum Ausdruck, sonst sind die malerisch gruppierten Façaden im schlichten Detail dem Charakter des Baues wohl angemessen.

Nr. 16. Blauer Punkt. Compeniöse Anlage in der Variante a, (Variante b abgelehnt.) Haupteingang zu schmal, die dreiarmlige freitragende Hauptstiege zu klein; Durchbildung der Façade und Schnitte mangelhaft.

Nr. 18. 2 Heller-Marke. Grundriß sehr zweckmäßig und klar. Kleinste Verbauung, allerdings theilweise auf Kosten der Saalgröße. Compendiöse Anlage. Eingang entsprechend, Hauptstiege schmal. Garderoben und Vorplatz gedrückt, Façade – Architektur charakterisch für den Zweck (laut Programm); etwas schwere Giebel- und Dachformen.

Nr. 21. Baldur. Grundrißlage viel verbaut und theuer. Zweckloses Polygon in Gastzimmer, Cafelocal durch zwecklose Loggieneinbauten beeinträchtigt. Küche im Souterrain schwach beleuchtet beim 10m Tracttiefe. Die Vorräume im allgemeinen zu klein. Façaden minderwerthig, nicht charakterisch.

Nr. 25. „Im Krug zum grünen Kranze.“ Anlage im 1. Stock einfach und klar das Parterre aber verwinkelt. Eingang, Vorhalle, Stiege und Garderoben räumlich genügend, aber schwach beleuchtet. Buffet klein und ungünstig gelegen. Das Bühnenhaus speicherartig

an der Seitenfaçade. Die Façaden in deutscher Renaissance, gut gruppiert jedoch nüchtern Detail.

Nr. 30. „Neues gestalte das Alte erhalte.“ Die im Parterre angebrachten Säle sind unter einander nicht gut verbunden. Cafehaus durch zu viele Mauern zertheilt. Ein Innenhof und 4 Oberlichte! Ueberhaupt sehr viel verbaute Fläche. Diese Grundrißmängel verursachen Zurückstellung, während sehr ansprechende Façaden die Heranziehung zur engeren Wahlveranlaßt haben.

Nr. 32 „Mal hoch.“ Guter Grundriß, schöne Anordnung, über viel verbaut. Mauerübersetzung an der Façade Schillerstraße nicht empfehlenswerth; desgleichen die runde Hauptstiege. Wohnungen im Souterrain (noch dazu sehr klein) unzulässig. Viele Terrassen, daher theurer Bau. Die modern gehaltenen Façaden entsprechen nicht der Programm-Anforderung.

Nr. 33 „Durch“ (I.) Einfacher guter Grundriß, gute Eingänge Variante mit Durchfahrt nicht empfehlenswerth. Zu bemängeln, daß nur ein Eingang für beide Säle. Zu getrennten Veranstaltungen ausgeschlossen. Die Façaden nicht günstig gruppiert; die Fensteröffnungen harmonieren nicht mit den Grundrissen.

Nr. 37. „Deutsche Worte hör' ich wieder.“ Grundrißlösung entsprechend. Vestibule und Garderoben ausreichend. Vorgelegte Loggia überflüssig. Eine Galleriestiege unmittelbar aus der Loggia ins Freie entzieht den Zugang der Controle. Façaden sehr nüchtern, in der Schiller-straße häßliche Massenvertheilung.

Nr. 40. „1901.“ Einfache Anlage; Eingang, Vestibule, Garderobe passend. Wenig verbaute Fläche. Theatergaderobe ungünstig. Küche und Anrichtetraum zu klein.[.] Unmotiviert Kuppel über der Hälfte des großen Saales, Façaden in Barock und zu reich.

Nr. 53 „Sol“ Gute Parterre Anlage, wenig verbaute Fläche. Seitliche Lage des kleinen Saales ungünstig. Eingang zu schmal; zu den Vereinszimmern durch großen dunklen Raum. Säle und Bühne zu gering dimensioniert. Architektur sehr bescheiden, Fensterausbildung im Café ganz unregelmäßig. Der Symmetrie wegen wurde das Hauptdach mit ungleichen Anlaufshöhen projectiert.

55. „Prosit Neujahr.“ Gute klare Gesamtanlage. Eingang, Vestibule, Garderoben geräumige[.] Façaden in schwerem Barockstil, dem Bauzwecke weniger angepaßt[.]

Nr. 58. „Hort.“ Originelle Anlage mit einarmiger, zu schmaler Stiege zum Hauptsaal. Vorplatz bei der Garderobe beschränkt. Die einzige Galleriestiege als Erker-Treppen-Thurm technisch und aus Sicherheitsgründen unzulässig.

Nr. 70. „Vierblattklee.“ Sehr compediose Anlage. Gute Verbindung der Säle unter einander. Eingang, Foyer, Garderobe und Stiegen befriedigend. Der kleine Lichthof zu eliminieren. Architektur mit Ausnahme des überhohen Daches des Mitteltraktes charakteristisch, aber noch weiter auszugestalten. Des Project mit einigen wünschenswerthen Abänderungen ist zu den angenommenen Kosten ausführbar. Feuermauer zum Nachbarhaus fehlt.

Nr. 73. „Margit.“ Gut und originel disponierter Grundriß. Eingänge, Vestibule, Hauptstiege, und Garderoben entsprechend. Das ganze Project würde eine sehr opulente Durchführung bedingen, die innerhalb der angenommenen Bausumme unmöglich ist. Sehr unruhige secessionistische Façaden mit hohem Thurm verfehlen gegen die Programmbestimmung.

74. a „Klein.“ Sehr compediöse Anlage. Eingänge, Vestibule und Hauptstiege entsprechend, Buffet zu klein, zu weit vom großen Saal. Nebenstiege nur für das Bühnenpersonal benutzbar. Zusammenhang beider Säle ungünstig. Façade einfach und nüchtern.

74. b „Groß.“ Die axial gelegenen Säle ungünstiger Weise durch Buffet und Passagen getrennt. Nur eine einzige Thüre als Haupteingang in der Ecke des großen Saales. Gallerienstiege als Wendeltreppe über die Baulinie hinaus vortretend, unzulässig. Sehr stark verbaut, schwierige Dachconstruction, Façaden wie vor. Geschlossen am 12. Jänner 1901 am 3/4 12 Uhr mittags. Emmer mp.

Franz Rieß mp.

Gust. Oberleithner mp.

Victor Luntz mp., k. k. Prof.

A. v. Wielemans, mp. Baurath

Původ snímků – Photographic credits: 1, 9, 10, 12: Státní okresní archiv Šumperk, fond Okresní úřad Šumperk I, inv. č. 673, karton 150; 2 - Státní okresní archiv Šumperk, fond Harrer Franz, inv. č. 169, kar. 19; 3: repro: *Architektonische Monatshefte* VII, 1901, Heft 3, Tafel 18; 4: repro: *Architektonische Monatshefte* VII, 1901, Heft 3, s. 10, 12; 5: repro: *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, Nr. 35, 30. 5., s. 287; 6: repro: *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, Nr. 35, 30. 5., Tafel 67; 7: repro: *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, Nr. 35, 30. 5., s. 288; 8: repro: *Der Architekt* VII, 1901, Tafel 45; 11: Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka fotografií a pohlednic, H 13546/2

Poznámky

* Text vznikl v rámci grantového projektu na Vysoké škole uměleckopřemyslové v Praze, „Architektura a česká politika v 19.–21. století“, NAKI II, MK ČR, DG18PozOVV041.

¹ Ještě z pozice pamětníka psal Franz Harrer, *Geschichte der Stadt Mährisch Schönberg*, Mährisch Schönberg 1923, s. 281–282. Z hlediska architektury se tématu věnoval Pavel Zatloukal, *Šumperská architektura let 1850–1950 I., Severní Morava 50*, Šumperk 1985, s. 28–36, zde s. 21, a také Jan Galeta, *Německé domy na Moravě*, in: Marcel Fišer (ed.), *Mezery v Historii / Lücken in der Geschichte 2014. Sborník vybraných příspěvků ze symposia konaného v muzeu Cheb konaného ve dnech 25. a 26. června 2014*, Cheb 2015, s. 9–21, dostupné

z https://issuu.com/triodon/docs/sbornik_mezery_v_historii_2014_cz (vyhledáno 15. 3. 2018) – Idem, *National Houses, Damnatio Memoriae?*, in: Jan Galeta – Zuzana Ragulová (eds.), *Admired as Well as Overlooked Beauty*, Brno 2015, s. 119–133, zde s. 130. Jako součást širšího pojednání o dějinách divadla se budovou zabývali: Drahomír Polách, *Dějiny šumperského divadla*, Šumperk 1994. – Eva Hudcová, *Měšťan a divadlo. Z kulturních dějin města Šumperka*, s. 172–188. – Margita Havlíčková – Sylva Pracná – Jiří Štefanides, *Německoazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku 3/3*, Olomouc 2014, s. 171–172.

² *Grenzbote des nordwestlichen Mährens* (dále GNM) XXVIII, 1902, č. 104, 31. 12., s. [4].

³ Anna Podhrázská, *Demografický vývoj města Šumperku*, in: *Šumperk. Město a jeho obyvatelé*, Šumperk 1996, s. 175–181.

⁴ *Neue Zeit* (dále NZ) 37, 1884, č. 30, 6. 2., s. [4].

⁵ GNM XXV, 1899, č. 104, 30. 12., s. [5]. – *Finanz-Plan der Erbauung eines Deutschen Vereins-Hauses am Stejskalhoffe*, Státní okresní archiv Šumperk (dále SOKa Šumperk), fond Harrer Franz, Otevření německého spolkového domu, inv. č. 169, kar. 19.

⁶ Hudcová (pozn. 1), s. 172.

⁷ Polách (pozn. 1), s. 26.

⁸ K jeho osobě viz Pavla Dubská, *Vývoj šumperského textilnictví na příkladu podnikatelské rodiny Seidlů* (diplomová práce), Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 2012, s. 54–55.

⁹ Pavla Dubská, *Carl Siegl sen. Sonda do šumperského textilnictví druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století* (diplomová práce), Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 2010, s. 26.

¹⁰ Hudcová (pozn. 1), s. 176–177.

¹¹ GNM XXVI, 1900, č. 9, 31. 1., s. [3].

¹² GNM XXVI, 1900, č. 27, 4. 4., s. [3–4].

¹³ GNM XXVI, 1900, č. 48, 16. 6., s. [4].

¹⁴ Hudcová (pozn. 1) s. 176.

¹⁵ *Sammelbogen Nr. 25* [připsáno „Hönig“], *Spenden zum Bau des „Deutschen Vereinshaus“ in M. Schönberg*. SOKa Šumperk, fond Harrer Franz (pozn. 5).

¹⁶ Ke sbírkové činnosti též Hudcová, (pozn. 1), s. 177–179.

¹⁷ GNM XXVI, 1900, č. 47, 13. 6., s. [3].

¹⁸ GNM XXVI, 1900, č. 40, 19. 4., s. [3–4]. – *Anträge des Sonderausschusses anlässlich der geplanten Erbauung eines Deutschen Vereinshauses*. SOKa Šumperk, fond Harrer Franz (pozn. 5).

¹⁹ GNM XXVI, 1900, č. 50, 23. 6., s. [3–4].

²⁰ GNM XXVI, 1900, č. 4, 13. 1., s. [6–7].

²¹ GNM (pozn. 17), s. [3–4]. Eva Hudcová (pozn. 1), s. 179, uvádí, že město stavbu finančně nepodpořilo, dobový list o financování stavby příspěvek města zmiňuje; viz *Finanz plan der Erbauung...* (pozn. 5).

²² GNM (pozn. 13), s. [4].

²³ Polách (pozn. 1), s. 29.

²⁴ GNM XXIX, 1903, č. 71, 5. 9., s. 3–5, zde s. 4.

²⁵ GNM XXVII, 1901, č. 35, 1. 5., s. [4].

²⁶ GNM XXVI, 1900, č. 46, 9. 6., s. [3–4]. – GNM XXVI, 1900, č. 50, 23. 6., s. [3–4]. – Hudcová (pozn. 1), s. 178.

²⁷ František Spurný, Mährisch-Schönberg – Eine Domäne der deutschen Industrie, in: Peter Urbanitsch – Hannes Stekl (edd.), *Kleinstadt-Bürgertum in der Habsburgermonarchie 1862–1914*, Wien – Köln – Weimar 2000, s. 307–354. – Pavel Cibulka, *Německé politické strany na Moravě. Ideje – Programy – Osobnosti*, Praha 2012, s. 53, 127, 233, 239. – Jiří Malíř a kol., *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*, Brno 2012.

²⁸ Jiří Malíř, Ke vzniku Německé radikální strany na Moravě, in: Kristina Kaiserová – Jiří Pešek (edd.), *Viribus unitis, nedosti bylo Jana Křena*, Ústí nad Labem 2005, s. 165–181.

²⁹ František Spurný (pozn. 27). – Idem, Nacionální spolek německých měšťanů a sedláků v Šumperku, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř (edd.), *Pocta Janu Janákovu*, Brno 2002, s. 389–495.

³⁰ GNM XXXV, 1909, č. 8, 27. 1., s. 4.

³¹ Stadt Schönberg, böhmish Šumperk in Mähren, 1894, dostupné z http://archivnimapy.cz/k/uazk/vym/vym_tool/vym_wms_01.html?mapfile=3071-1A_06&image_dir=3071-1&aec=3071-1&maxextent=0,7025,8510,0 (vyhledáno 15. 3. 2018).

³² ách- [Drahomír Polách], *K šumperským proměnám*, Kulturní život Šumperka 48, prosinec 2006, s. 12–14.

³³ GNM XXVI, 1900, č. 10, 3. 2., s. [2–3].

³⁴ GNM XXVI, 1900, č. 55, 11. 7., s. [3–4].

³⁵ GNM XXVII, 1901, č. 34, 27. 4., s. [3].

³⁶ GNM XXVI, 1900, č. 76, 22. 9., s. [4].

³⁷ GNM XXVI, 1900, č. 83, 17. 10., s. [2].

³⁸ *Der Bautechniker XX*, 1900, č. 38, 21. 9., s. 872. – *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereins LI*, 1900, č. 38, 21. 9., příloha. – *Architektonische Monatshefte* (dále AM) VI, 1900, Heft 11, s. 43–44.

³⁹ Jindřich Vybíral, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999, s. 141.

⁴⁰ GNM XXVI, 1900, č. 76, 22. 9., s. [4].

⁴¹ Stavební program podrobně stanovil, že jeviště mělo mít maximálně 180 m² včetně potřebného zázemí a šaten, přiléhat mělo vedlejší schodiště jdoucí od sklepa až na půdu a sloužící jako únikový východ. Na jeviště navazující velká dvorana, sloužící také coby hlediště a taneční sál, měla mít kapacitu 550 osob, respektive cca 280 sedících, a to buď přímo v sále, nebo na galeriích. Ke dvoraně měl přiléhat malý sál pro cca 250 osob, a to tak, aby je bylo možno propojit a aby mohl během bálů fungovat jako jídelna. Dále muselo být navrženo foyer s pokladnou, hlavní schodiště, pohostinství, směrem do Schillerstrasse kavárna s biliárem, hernou a čítárnou, alespoň dvě spolkové místnosti o cca 50 m², kancelář pro management budovy o 30 m², obytné místnosti pro posluhu a správce, kuchyně, šatny a sklepy. Směrem do Schillerstrasse mohly být i obchodní prostory. Celá budova včetně vnitřní výzdoby neměla přesáhnout cenu 160 000 korun. Odměny pro první tři oceněná místa byly určeny na 1000, 600 a 400 korun. Viz *Ibidem*. – *NZ 53, Morgen-Ausgabe*, 1900, č. 330, 2. 10., s. [3]. – *GNM XXVI*, 1900, č. 71, 5. 9., s. [4].

⁴² GNM XXVI, 1900, č. 103, 29. 12., s. [3].

⁴³ *Der Civiltechniker XXII*, č. 8, 1. 8., s. 63.

⁴⁴ GNM XXVII, 1901, č. 3, 9. 1., s. [3].

⁴⁵ GNM XXVII, 1901, č. 4, 12. 1., s. [5–6].

⁴⁶ *Ibidem*, s. [6].

⁴⁷ Georg Berger, rodák z německého Magdeburgu, studoval techniku ve Stuttgartu, roku 1895 se přesunul do Vídně a později do Šumperka, kde se nachází většina jeho realizací – krom Německého spolkového domu také obytné domy, vily a hlavně nová radnice (spolu s Ludwigem Schöнем). Jeho výraznou, leč opomíjenou realizací je dnešní podoba olomoucké radnice (1904) ve stylu severské (saské) neorenesance. Viz Inge Scheild, heslo: Georg Berger, *Architekturlexikon Wien 1770–1945*, dostupné z <http://www.architektenlexikon.at/de/41.htm> (vyhledáno 15. 3. 2018).

⁴⁸ O Hübnerovi dnes chybí dostatek informací, jeho stavební firma byla v Liberci velmi činná, často realizovala stavby architekta Maxe Kühna (Kühnova vila, kostel Matky boží u Obrázku, kostel sv. Máří Magdalény). O jeho projekční činnosti takřka nic nevíme. Viz Jan Dostalík, *Architekt Max Kühn*, (diplomová práce), Masarykova univerzita, Seminář dějin umění, Brno 2008.

⁴⁹ Oba architekti, spolužáci z vídeňské techniky (Neumann studoval u Luntze, jednoho ze členů poroty), spolupracovali v letech 1900–1904. Baron byl rodák z Vídně, Neumann ze slezského Frýdku, kde společným secesně-neobarokním projektem vyhráli soutěž na budovu spořitelny (dnes kavárna Radhošť, 1902), ve Vídni pak stavěli nájemní domy a vily. Viz Ursula Prokop, heslo: Arthur Baron, *Architekturlexikon Wien 1770–1945*, dostupné z <http://www.architektenlexikon.at/de/19.htm>. – Jutta Brandstetter, heslo: Oskar Neumann, *ibidem*, dostupné z <http://www.architektenlexikon.at/de/430.htm> (obě vyhledáno 15. 3. 2018).

⁵⁰ AM VII, 1901, Heft 3, s. 9, 10, 12, Tafel 18.

⁵¹ Oba vídeňští rodáci a absolventi tamější akademie, kde studovali pod odbornými členy poroty – Luntzem i Wielemansem. Tremmelova stěžejní díla jsou v Plzni, kde působil na průmyslovce a ve Škodových závodech, Glaser pak stavěl převážně obytné domy ve Vídni a ve spolupráci s jinými kolegy vyhrál několik soutěží na velké stavby, které však nebyly realizovány (např. evangelický kostel v Moravské Ostravě).

⁵² *Wiener Bauindustrie-Zeitung XVIII*, 1901, č. 35, 30. 5., s. 287–290, Tafel 67.

⁵³ Rodák ze Schäßburgu, tedy Sighișoary v dnešním rumunském Sedmihradsku, žák Otto Wagnera na vídeňské akademii a bratr v bulharské Sofii činného architekta Friedricha Grünangera. Mnoho o něm nevíme, jeho další projekty zveřejněné v časopise *Der Architekt* rozvíjejí wagneriánské secesní pojetí fasád. Viz Marco Pozzeto, *Die Schule Otto Wagners*, Wien 1980, s. 225.

⁵⁴ *Der Architekt VII*, 1901, Tafel 45.

⁵⁵ Polách (pozn. 1), s. 28–29.

⁵⁶ Zatloukal (pozn. 1), s. 24, zde pozn. 52.

⁵⁷ Polách (pozn. 1), s. 23.

⁵⁸ Viz Ralf Menekes, *Die Renaissance der Deutschen Renaissance*, Petersberg 2005.

⁵⁹ GNM (pozn. 45), s. [6].

⁶⁰ *Ibidem*. Je zajímavostí, že v krátkém textu, který doprovodil publikovaný

projekt v *Architektonische Monatshefte*, byl sice přepsán úryvek z protokolu poroty, ovšem tato výtka byla vynechána.

⁶¹ *GNM XXVII*, 1901, č. 5, 16. 1., s. [3].

⁶² *GNM XXVII*, 1901, č. 9, 30. 1., s. [4].

⁶³ SOkA Šumperk, fond Okresní úřad Šumperk – I (1786) 1859–1938 (1948), inv. č. 673, kart. 150.

⁶⁴ Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka fotografií a pohlednic, H 13546/2.

⁶⁵ Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka fotografií a pohlednic, H 11810/1.

Publikováno in: Polách (pozn. 1), s. 28.

⁶⁶ Hudcová (pozn. 1), s. 181–184. Obsáhlá dobová reportáž v *GNM XXVIII*, 1902, č. 104, 31. 12., s. [2–5].

⁶⁷ *GNM XXVIII*, 1902, č. 104, 31. 12., s. [4].

⁶⁸ *GNM* (pozn. 24), s. 5.

⁶⁹ *Plan der Stadt Mähr. Schönberg*, 1911, Mapová sbírka Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, kat. záznam 714915, dostupné z <http://mapy.geogr.muni.cz/mr.html?id=714915> (vyhledáno 15. 3. 2018).

⁷⁰ *GNM XXVII*, 1901, č. 4, 12. 1., s. [5–6].

SUMMARY

The Deutsches Vereinshaus in Šumperk

Jan Galeta

The German Club in Šumperk (Mährisch Schönberg) was highly active towards the end of the 19th century, and this led to the idea to erect a building to house the club's activities and serve as a multi-functional hall for cultural events. The Association for the Construction of the Club House was set up and its chair, Moriz Emmer (1841–1904), coordinated the negotiations with various associations and the representatives of the town. These groups were essentially intertwined anyway and Emmer himself was a town councillor. Minority political parties, such as the Social Democrats and Christian Socialists, were opposed to the building's construction, but they wielded no influence. Šumperk was controlled by various German liberal-national parties, which actively and unitedly worked together within the frame of the Nationalverein der deutschen Bürger und Bauern. They represented the top level of society in the town and it was for that echelon that the German Club House was built. It was built with the support of the town and became the property of the town after it was constructed. The builders decided that the building's architectural appearance would be determined through a competition.

It was organised under the aegis of the Society of Austrian Engineers and Architects, which sent Viktor Luntz (1840–1903) and Alexander Wielemans von Monteforte (1843–1911) to act as jurors. A total of 78 designs were submitted to the competition, but the committee excluded most of them and judged only 17. From among these designs the first prize went to the design by Georg Berger (1856–1930), which was then published. His design depicted a romantic building reminiscent of an Old German feast hall with elements from the northern Neo-renaissance and Heimatstil. The only other known projects that came out of the competition are two that were not recognised with an award from the jury: a modernist design by a student of Wagner named Carl Grünanger (1870–1948) and a design conceived in the northern Neo-renaissance style and jointly created by Ludwig Tremmel (1875–1946) and Hans Glaser (1873–1950). The final plan for the building's construction was created by the winner Georg Berger, but this plan had nothing in common with the design he had originally submitted to the competition. The building's ground plan was altered (e.g. the hall was moved into a wing so that it did not lie adjacent to the busy street, and a tower was added above the stage to house the stage technology), as was its overall tone: the masterfully eclectic mix of various stylistic elements, dominated by the northern Neo-renaissance style, and the emphasis on fortification-like architectural details (towers, turrets, crenellations) are indicators of how the building was regarded at that time – as a bastion of German character and distinctiveness.

*Figures: 1 – The town symbol on the stage tower on Komenský Street, section of a contemporary photograph. State district archive Šumperk; 2 – Stejskal courtyard and the redesigned street and lots for the construction of the German Club House (below), undated sketch. State district archive Šumperk; 3 – Georg Berger, winning architectural design for the German Club House, 1901. Perspective view of the main façade. *Architektonische Monatshefte* VII, 1901, Heft 3; 4 – Georg Berger, winning architectural design for the German Club House, 1901. Layout of the ground floor and the first floor. *Architektonische Monatshefte* VII, 1901, Heft 3; 5 – Ludwig Tremmel, Hans Glaser, competing architectural design for the German Club House, 1901. Design of the façade looking onto Hlavní třída. *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, no. 35; 6 – Ludwig Tremmel, Hans Glaser, competing architectural design for the German Club House, 1901. Design of the façade looking onto Komenský Street. *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, no. 35; 7 – Ludwig Tremmel, Hans Glaser, competing architectural design for the German Club House, 1901. Layout of the ground floor and the first floor. *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1901, no. 35; 8 – Karl Grünanger, competing architectural design for the German Club House, 1901. Design of the façade looking onto Komenský Street, layout of the first and second floors, design of the façade looking onto Hlavní třída, layout of the ground floor. *Der Architekt* VII, 1901; 9 – Georg Berger, project for the construction of the German Club House, 1901. Section of the plan showing the façades looking onto Hlavní třída and Komenský Street. State district archive Šumperk; 10 – Georg Berger, project for the construction of the German Club House, 1901. Section from two plans – site plan and layout of the ground floor, layout of the first floor. State district archive Šumperk; 11 – Georg Berger, a variant version of the project for the construction of the German Club House (with oriels), 1901. Façade looking onto Hlavní třída. Museum of Local History Šumperk, collection of photographs and postcards; 12 – Stained glass window on the main stairway of the German Club House. Section from a contemporary photograph. State district archive Šumperk*